MALTA

QORTI CIVILI
PRIM' AWLA
(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF
GINO CAMILLERI

Seduta ta' l-20 ta' Ottubru, 2008

Rikors Numru. 18/2002/1

L-Avukat Dottor Rene' Frendo Randon, Fabrizia Frendo Randon, Maria Teresa Gatt, Maria Teresa sive Miriam Foreshow, Gabrillea sive Gaby Pellegirini Petit, Tonio Ganado, Vanni Ganado, Maria Galea, Rita Buttigieg, Josephine Farrugia Randon, it-Tabib Dottor Stanley Farrugia Randon, Roberta Farrugia Randon, l-Avukat Dottor Philip Farrugia Randon, Marisa Ellul Sullivan, Martin Farrugia Randon, Maria Paris, Anna Camilleri, Robert Randon, Frances Randon, Hilda Randon, Anthony Louis Randon f' ismu proprju u bhala mandatarju ta' l-assenti Victor Randon, Mario Randon f' ismu proprio u bhala mandatarju ta' l-assenti Mary Rose Finn, Victoria Mangion, Hugh Leone Ganado, Albert Leone Ganado, Godfrey Leone Ganado, Joseph Leone Ganado, David Leone Ganado, Miriam Fenech, Mary Pace Balzan, ir-Reverendu John Randon, Vincent Randon, Alexander Randon f' ismu u bhala mandatarju ta' l-assenti Mae Cassar Torreggiani, Eileen Formosa u Anthony Randon, u b'

digriet tat-30 ta' Gunju, 2003 Anthony Louis Randon f' ismu kif ukoll fil-kwalita' tieghu ta' mandatarju ta' l-assenti Victor Randon, Mario Randon f' ismu kif ukoll fil-kwalita' tieghu ta' l-assenti Mary Rose Finn, Victoria Mangion, Hugh Leone Ganado, Albert Leone Ganado, Godfrey Leona Ganado, Joseph Leone Ganado, David Leone Ganado, Mirian Fenech, Mary Pace Balzan u r-Reverendu John Randon assumew l-atti ta' din il-kawza minnflok ir-rikorrenti Frances u Hilda Randon li mietu ntestati fil-mori ta' din il-kawza u b' digriet tat-2 ta' Frar, 2007, l-atti tal-kawza gew trasfuzi fil-persuni ta' Eleonora sive Nora Randon, David Randon, Marisa Anderson mart Lee Anderson, Ronald Randon, Christina Randon, Anthony C. Randon u Jai Michael Randon bhala eredi tad-decujus Victor Randon, u b' digriet tat-2 ta' Frar, 2007 l-atti ta' din il-kawza gew trasfuzi fil-persuni ta' Mario Randon, Miriam Fenech, Mary Rose Finn, Mary Pace Balzan, Victoria Mangion, Reverendu John Randon, Albert Leone Ganado, Godfrey Leone Ganado, Joseph Leone Ganado, David Leone Ganado u Louis Pace Balzan, bhala prokuratur ta' David Randon, Marisa Anderson, Ronald Randon, Christina Randon, Anthony C. Randon u Jai Michael Randon bhala werrieta tad-decujus Anthony Raondon

vs

Il-Kummissarju ta' l-Art u l-Avukat Generali

Il-Qorti

Rat ir-rikors kostituzzjonali tar-rikorrenti fejn ippremettew:-

Illi permezz ta' ittra ufficjali datata 21 ta' Frar 1969 il-Kummissarju ta' l-Art innotifikata lill Beatrice xebba Randon; Maria Theresa sive Miriam xebba Randon; Gabriella sive Yaby (sic) mart Joseph Pellegrini Petit; Ida armla Randon; Iris xebba Randon; Alda mart Dottor Herbert Ganado B.A., LL.D.; Wanda mart Dottor Arialdo

Farrugia M.D., B.Sc.; Dottor Goffredo Randon LL.D.; Dottor Vittorio Randon LL.D.; Frances, Hilda u Rose xebbiet ahwa Randon; Anthony Louis Randon f' ismu proprju u bhala mandatarju ta' Victor Randon; Reverendu John Randon; Gerald Randon; Tessie mart Hugh Leone Ganado; Mary armla Pace Balzan; Vincent Randon f' ismu proprju u bhala mandatarju ta' Mae mart William Cassar Torreggiani; Eileen mart il-Kaptan Vincent Formosa; Anthony Randon; Alexander Randon; Dottor Rosario Frendo Randon LL.D.; in-nisa mizzewga assistiti mir-rispettivi zwieghom b' kopja ta' dikjarazzjoni datata 13 ta' Frar 1969 li permezz taghha l-allura Gvernatur-Generali ddikjara li l-artijiet hawn taht imsemmija kienu mehtiega mill-awtoritajiet kompetenti ghal skop pubbliku skond id-disposizzjonijiet ta' l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta' Artijiet ghal Skopijiet Pubblici u illi l-akkwist taghhom kellu jsir b' xiri assolut:

" .. bicca art tal-kejl ta' erbatax tmien, erba' sieghan u tlett kejliet u tlett decimi ta' kejl (14T, 4S, 3.3K), li tmiss mit-tramuntana ma' Triq Kalafrana, mil-lvant ma proprjeta' tas-Sur Emanuel Tabone, u min-nofs in-nhar ma' proprjeta' tas-Servizzi…"

Illi kontestwalment ma' tali ittra ufficjali, il-Kummissarju ta' l-Art permezz ta' ittra ufficjali indirizzata lill-istess intimati nfurmahom illi l-kumpens li l-awtorita' kienet lesta biex thallas lilhom ghax-xiri assolut bhala liberi u franki ghall-bicca art deskritta kien ta' tlett elef, mitejn u hamsa u ghoxrin lira maltin (Lm3225) u dana b'riferenza ghar-rapport ta' l-Arkitett u Inginier Civili Edgar Xuereb tal-11 ta' Frar, 1969 estratt anness ma' l-istess ittra;

Illi permezz ta' ittra ufficjali datata l-24 ta' Frar 1969 il-Kummissarju ta' l-Art innotifika lill-istess persuni msemmija fil-paragrafu 1 b'kopja ta' dikjarazzjoni datata 20 ta' Frar 1969, li permezz taghha l-allura Gvernatur-Generali ddikjara li l-art hawn taht imsemmija kienet ukoll mehtiega mill-awtoritajiet kompetenti ghal skop pubbliku skond id-disposizzjonijiet ta' l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta' Artijiet ghal Skopijiet Pubblici u illi l-akkwist taghhom kellu jsir b' xiri assolut:

“ .. bicca art tal-kejl ta’ zewg sieghan, kejla u sitt decimi ta’ kejla (2S, 1.6K), li tinkludi l-fond numru 12, Triq Benghajsa u strutturi rurali, li tmiss mill-majjistral u mil-lvant ma’ Triq Benghajsa u min-nofs in-nhar ma’ proprjeta tas-Sur Emanuel Farrugia ….”

Illi kontestwalment ma’ tali ittra ufficjali, il-Kummissarju ta’ l-Art, permezz ta’ ittra ufficjali indirizzata lill-istess intimati nfurmahom illi l-kumpens li l-awtorita’ kienet lesta biex thallas lilhom ghax-xiri assolut bhala liberi u franki ghall-bicca art deskritta kien ta’ disa’ mija, tlieta u sebghin lira u erba’ xelini (£973 u 4s) u dana b’riferenza ghar-rapport ta’ l-Arkitett u Inginier Civili Edgar Caruana Montaldo tas-17 ta’ Frar, 1969 estratt anness ma’ l-istess ittra;

Illi permezz ta’ ittra ufficjali datata l-10 ta’ Marzu 1969, l-intimati msemmija kienu rrifjutaw il-kumpens offert ghar-ragunijiet imsemmija fl-istess ittra ufficjali;

Illi minghajr ma pproceda sabiex jitlob lill-Bord ta’ l-Arbitragg dwar Artijiet jordna t-trasferiment ta’ l-artijiet in kwistjoni b’xiri assolut u jiffissa l-kumpens relattiv, il-Kummisarju ta’ l-Art ghadda l-imsemmija artijiet lill-Malta Freeport Corporation u fl-1989 beda jsehh l-Att dwar il-Portijiet Hielsa (Kap 334), li in forza tieghu l-artijiet ta’ l-esponenti u/jew ta’ l-awturi taghhom saru parti minn zona ta’ Port Hieles u gew sviluppati in toto jew in parti ghall-finijiet ta’ l-imemmija korporazzjoni wara li l-pjanta relattiva giet transuntata fl-atti tan-Nutar Principali tal-Gvern, Dr. Franco Pellegrini, fil-25 ta’ April 1989;

Illi fil-frattemp, ghalkemm ir-rikorrenti u l-predecessuri taghhom fit-titolu nterpellaw diversi drabi lill-Kummissarju ta’ l-Art sabiex jintavola l-proceduri necessarji sabiex tigi effettwata u konkluza l-esproprjazzjoni, l-intimat baqa’ inadempjenti u baqa’ jitlob informazzjoni ulterjuri dwar it-titolu tar-rikorenti u tal-predecessuri taghhom fit-titolu sakemm ir-rikorrenti odjerni (u/jew l-awturi taghhom fit-titolu) ntavolaw citazzjoni quddiem dina l-Onorabbli Qorti fis-sede civili taghha sabiex tiffissa terminu qasir u perentorju sabiex il-konvenut jipprocedi gudizzjarjament

quddiem il-Bord ta’ l-Arbitragg dwar Artijiet skond il-ligi bl-ispejjez u bir-rizerva ta’ kull azzjoni ulterjuri fl-ismijiet “Dottor Rene’ Frendo Randon et vs Kummissarju ta’ l-Artijiet” (citazzjoni numru 2622/96 AJM);

Illi ghalkemm il-Kummissarju ta’ l-Art baqa’ jinsisti li kien jispetta lir-rikorrenti li jippruvaw it-titolu taghhom u eccepixxa li l-azzjoni taghhom kienet intempestiva billi huwa kien dispost illi jintavola l-proceduri necessarji hekk kif huwa jkollu l-informazzjoni kollha minnu mehtiega, dina l-Onorabbli Qorti kif allura presjeduta kkonkludiet li kien il-Kummissarju ta’ l-Art li kellu dmir impost mil-ligi li jipprcedi fil-konfront tas-sidien jew ta’ kull min kellu interess fl-art de quo u li jipprocedi kontra kuraturi f’kaz illi s-sidien ma jkunux maghrufa jew ikunu ncerti, u ghalhekk cahdet l-eccezzjonijiet sollevati u ordnat lill-konvenut Kummissarju ta’ l-Art sabiex fi zmien tlett xhur mid-data tas-sentenza (l-4 ta’ Frar 2000) huwa jistitwixxi l-proceduri mehtiega quddiem il-Bord ta’ l-Arbitragg dwar Artijiet in konnessjoni mal-proprjeta’ fuq imsemmija;

Illi l-Kummissarju ta’ l-Artijiet baqa’ sallum inadempjenti, billi ghadhom sallum ma gewx intavolati l-proceduri ordnati mill-Onorabbli Prim’Awla tal-Qorti Civili dwar l-artijiet fuq imsemmija u dan bi ksur tad-drittijiet fundamentali ta’ l-esponenti;

Illi fil-frattemp, gew rezi pubblici l-pjanijiet tal-Gvern u tal-Freeport Corporation rigward il-privatizzazzjoni, totali jew parzjali, ta’ l-istess Freeport Corporation, inkluz l-ghoti lis-settur privat ta’ l-uzu u t-tgwadija ta’ certi strutturi mibnija in toto jew in parte fuq l-artijiet in kwistjoni, kif ser jirrizulta mill-provi;

Illi il-ilmenti kostituzzjonali tar-rikorrenti huma car u manifesti, u jikkonsistu fis-segwenti:

I. Esproprjazzjoni li mhijiex fl-Interess Pubbliku

Illi l-ewwelnett, in vista ta’ l-iskema ta’ privatizazzjoni fuq imsemmija rrizulta li l-esproprjazzjoni li ghaddejja, u li sa issa ghadha mhijiex konkluza, irriduciet ruhha ghal

esercizzju ta’ spekulazzjoni kummercjali u edilizzja li permezz taghha l-uzu materjali ta’ l-artijiet in kwistjoni ser jghaddi f’idejn is-settur privat ghal skopijiet purament kummercjali, u li f’dan il-process il-Gvern ta’ Malta u l-Freeport Corporation ser jaghmlu qligh konsiderevoli. Jigi sottomess illi l-fatt li esproprju jinbidel f’operazzjoni ta’ spekulazzjoni purament kummercjali jnehhi l-element ta’ l-interess pubbliku necessarju ghall-validita’ ta’ l-esproprju, kif ga’ precedentement deciz minn dina l-Onorabbli Qorti f’kazijiet simili;

II. Nuqqas ta’ Dritt ta’ Access Quddiem Awtorita’ Gudizzjarja – Kost. 37(b)

Illi sussidjarjament u minghajr pregudizzju, jigi sottomess li ghar-ragunijiet li gejjin, l-esproprju propost mill-Gvern jilledi sija l-Kostituzzjoni u sija l-Konvenzjoni Ewropea ghal numru ta’ ragunijiet indipendenti. Fl-ewwel lok, ai termini ta’ l-artikolu 37(1) tal-Kostituzzjoni l-ebda esproprju ma hu lecitu hlief fejn ikun hemm ligi li tipprovdi ghall-hlas ta’ kumpens xieraq u:

(b)li tizguara lil kull persuna li tippretendi dak il-kumpens, ikolla dritt ta’ access lil qorti jew tribunal indipendenti u imparzjali mwaqqaf b’ligi sabiex jigi deciz l-interess taghha fi jew dritt fuq il-proprjeta’ u l-ammont ta’ kull kumpens li ghalih tista’ tkun intitolata, u sabiex tikseb hlas ta’ dak il-kumpens;

Fil-kaz tal-Kap 88, ma jinghata l-ebda dritt ta’ access quddiem il-Bord ta’ l-Arbitragg dwar Artijiet lill-persuna li tippretendi l-kumpens lilha dovut; tali access huwa ristrett favur l-intimat Kummissarju ta’ l-Art, illi jinizja tali proceduri skond kriterji ta’ priorita’ determinabbli minnu biss;

Illi fil-kaz odjern, dan in-nuqqas ta’ dritt wassal biex ma ttiehdet l-ebda azzjoni mill-Kummissarju ta’ l-Art wara l-1969 sallum, la kontra l-atturi fil-proceduri fl-ismijiet “Dottor Rene’ Frendo Randon et vs Kummissarju ta’ l-Artijiet” (citazzjoni numru 2622/96 AJM), u lanqas kontra kuraturi deputati sabiex jirrapprezentaw is-sidien incerti, bir-rizultat li tali sidien ghadhom sallum ma nghatawx ir-

rimedju lilhom aggudikat mill-Onorabbli Prim' Awla tal-Qorti Civili;

III. Nuqqas ta' Smigh Xieraq fi Zmien Ragonevoli – Kost. 37(1)(b), Konv. 6(1)

Illi l-istess vjolazzjoni ta' l-artikolu 37(b) tal-Kostituzzjoni fuq deskritta taghti lok anke ghall-vjolazzjoni ta' l-artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fundamentali, l-Ewwel Skeda ta' l-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropea, Kap. 319 Ligijiet ta' Malta, billi issa ghaddew aktar minn tlieta u ghoxrin sena mill-esproprjazzjoni, u numru ta' snin gmielu ukoll minn meta l-artikolu 37(1)(b) u l-Konvenzjoni Ewropea saru applikabbli ghall-Kap 88;

IV. Nuqqas ta' Indipendenza u Imparzjalita' tal-Bord ta' l-Arbitragg – Kostituzzjoni - 37(1)(b) u 39 u Konvenzjoni - 6(1)

Illi jigi ulterjorment rilevat illi ai termini ta' l-artikolu 37(1), l-ebda esproprjazzjoni ma hija lecita f'kaz li ma jkunx hemm ligi li tipprovdi access ghal qorti jew tribunal indipendenti u imparzjali sabiex jigi deciz l-interess tal-parti esproprjata u ffissat il-kumpens relattiv, jigi umilment sottomess illi mill-1969 sallum ghadha qatt ma saret ligi simili, billi l-Bord ta' l-Arbitragg dwar Artijiet ma jissodisfax tali kriterji. Dan in kwantu l-membri tal-Bord kif kompost ma jgawdux mill-garanziji ta' indipendenza u imparzjalita' li trid il-Kostituzzjoni u l-Konvenzjoni Ewropea, b'mod specjali l-abbli membri teknici tal-Bord, li jigu nominati mill-awtoritajiet stess illi huma rapprezentati mill-Kummissarju ta' l-Art u li ma ghandhom l-ebda sigurta' fil-kariga taghhom;

V. Vjolazzjoni tad-Dritt ghal Kumpens li jkun Xieraq – Kostituzzjoni - 37(1)(a) u Protokol - 1(1)

Illi inoltre kull procedura li tista' tittiehed quddiem l-Onorabbli Bord ta' l-Arbitragg dwar Artijiet tista' biss tigi deciza a bazi tal-kriterji vigenti in relazzjoni ma' artijiet tal-kwalita' ta' l-art de quo fi zmien l-esproprju, u cjoe' artijiet

mhux zviluppabbli jew ahjar frozen, in konsegwenza ta' l-azzjoni li kienet ittiehdet a tempo vergine mill-Gvern stess sabiex jassigura ruhu li ma jsir l-ebda zvilupp fl-artijiet in kwistjoni qabel ma jghaddi ghax-xiri taghhom; dan ifisser illi l-esercizzju tal-Bord li jasal ghall-fissazzjoni ta' kumpens ragonevoli jinsab legalment stultifikat u impossibilitat ab initio, billi l-azzjoni amministrattiva mehuda mill-Gvern stess u l-ligi ordinarja jimpedixxu li jigi stabbilit realistikament il-valur oggettiv ta' l-artijiet fi zmien id-dikjarazzjonijiet relattivi;

Illi dwar dan, il-Kostituzzjoni tipprovdi:

Izda f' kazijiet specjali l-Parlament jista', jekk hekk jidhirlu xieraq li jaghmel fl-interess nazzjonali, b'ligi jistabbilixxi l-kriterji li ghandhom jitharsu maghduda l-fatturi u c-cirkostanzi l-ohra li ghandhom jitqiesu, biex jigi stabbilit il-kumpens li ghandu jithallas dwar proprjeta' li jittiehed pussess taghha jew li tigi akkwistata b' mod obbligatorju; u f' kull kaz bhal dak il-kumpens ghandu jigi iffissat u ghandu jithallas skond hekk.

Jigi sottomess illi dan ma huwiex kaz specjali, u li l-kriterji applikabbli huma ta' applikazzjoni generali, b' abbuz tad-disposizzjoni kostituzzjonali hawn fuq citata;

Illi ulterjorment, jigi wkoll rilevat illi l-fatt stess li l-valutazzjoni tirreferi ghall-valur ta' l-artijiet f'dak iz-zmien jerga' jikser id-drittijiet fundamentali ta' l-esponenti, billi l-esproprju nnifsu ghadu ser isir u ghandu ghaldaqstant japplikaw ghalih il-valuri ta' l-artijiet in kwistjoni kif illum vigenti, flimkien ma' kumpens ghaz-zmien li dawn l-artijiet damu okkupati sa l-esproprju, u mhux il-valuri ta' zmien l-okkupazzjoni originali, in vista tal-qabza sproporzjonata fil-valuri relattivi; alternattivament, ghandhom l-esponenti jigu kkumpensati ghad-dewmien tal-process ta' espropju billi jittiehdu in konsiderazzjoni fil-valutazzjoni l-izvalutazzjoni tal-lira Maltija u l-inflazzjoni tul iz-zmien, jew permezz ta' aggustament appositu jew permezz ta' l-ghoti ta' l-imghax legali mid-data tad-dikjarazzjoni tal-Gvernatur Generali. Il-fatt li dan ma huwiex possibbli li jsir mil-Bord ta' l-

Arbitragg dwar Artijiet isarraf fl-illegalita' ta' l-esproprju nnifsu u fin-nullita' u l-invalidita' legali ta' tali esproprju;

Ghalhekk ir-rikorrenti talbu li dina l-Qorti, prevja kull dikjarazzjoni necessarja:

Tiddikjara li gew lezi d-drittijiet kostituzzjonali tar-rikorrenti kif enunzjati fl-artikolu 37 u 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta;

Tiddikjara li gew lezi d-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti kif enunzjatli fl-artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fundamentali u fl-artikolu 1 ta' l-Ewwel Protokoll li hemm ma' l-istess Konvenzjoni, inkorporati fl-Ewwel Skeda ta' l-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropea, Kap 319 Ligijiet ta' Malta;

Konsegwentement tiddikjara nulla u invalida fil-ligi l-operazzjoni tad-Dikjarazzjoni tal-Gvernatur-Generali in kwantu tolqot l-artijiet imsemmija fl-ittra ufficjali tal-21 u tal-24 ta' Frar 1969; u

Taghti kull rimedju iehor li dina l-Onorabbli Qorti jidhrilha xieraq u opportune;

Bl-ispejjez

Rat ir-risposta ta' l-intimati fejn gie sottomess li huma jirrespingu t-talbiet tar-rikorrenti bhala infondati fil-fatt u fid-dritt ghar-ragunijiet li jigu spjegati fid-dettall waqt it-trattazzjoni tal-kawza jew jekk il-Qorti jidrilha f'risposta ulterjuri dettaljata. Din ir-risposta qed isir b'mod daqshekk skjett minhabba z-zmien qasir disponibbli ghar-risposta;

Rat ir-risposta ulterjuri tal-intimati fejn gie sottomess:-

1. Preliminarjament l-atturi iridu jgibu il-prova tat-titolu taghhom fuq l-artijiet illi dwarhom huma qeghdin jintavolaw dawn il-proceduri;

2. Preliminarjament ukoll illi l-Ministru ghall-Gustizzja u Gvern Lokali m' huwiex il-legittimu kontradittur ghat-talbiet.

3. Illi l-esponenti se jirrispondu seriatim ghall-ilmenti mressqa mir-rikorrenti kif gej:

(a) Kwantu ghall-ilment fis-sens illi l-esproprijazzjoni m'hijex fl-interess pubbliku:

L-art de quo qeghda tintuza bhala parti mill-Port Hieles ta' Malta illi huwa manifestament progett fl-interess pubbliku illi jiggenera flus fl-ekonomija, jiffacilita l-kummerc, izid il-kompetittivita tal-pajjiz fil-qasam internazzjonali u johloq numru kbir ta' impiegi. Dan l-interess pubbliku fl-ezistenza tal-Port Hieles jezisti u jissussisti irrispettivament minn jekk l-istess Port Hieles jkunx gestit bhala korporazzjoni tal-Gvern jew bhala intrapriza gestita mill-privat;

Illi jidher illi l-kuncett ta' "interess pubbliku" avvanzat mir-rikorrenti huwa kuncett "pre-modern" bazat fuq xenarju fewdali fejn id-dritt tal-proprjeta kien rikonoxxut bhala dritt kwazi assolut irrispettivament mill-konsegwenzi illi dan kien ikollu fuq il-popolazzjoni. Fid-dinja ta' llum huwa impossibbli illi pajjiz jissopravvivi abbazi ta' tali kuncetti billi huwa car illi jekk is-sidien ta' l-artijiet jithallew jitolbu flus kemm iridu lil kull min ikollu l-intenzjoni jaghmel progett f'Malta, dan jispicca biex jitgerrex u l-ebda xoghol ma jigi generat u dan a spejjez u a skapitu tal-popolazzjoni in generali;

Dwar l-argument fis-sens illi l-esproprijazzjoni ghadha mhux konkluza l-esponenti jissottomettu illi kieku kellu jigi accettat l-argument fis-sens illi l-uniku att ta' esproprijazzjoni huwa l-kuntratt finali, l-ligi kollha ta' l-esproprijazzjoni tigi reza minghajr ebda skop. Per ezempju x'gustifikazzjoni jibqa' ghall-irbit tal-prezz mad-data tad-dhul attwali fl-art? Huwa car illi l-esproprijazzjoni tal-proprjeta issir malli l-Kummissarju ta' l-Art, skond l-Artikolu 12 tal-Kap 88, jakkwista d-dritt illi jaghmel fl-art de quo dak kollu illi s-sid jista' jaghmel u illi wara dan il-mument dak kollu li jibqaghlu s-sid rigward esproprijata

huwa d-dritt illi jikkontesta u li jithallas il-kumpens. Is-sid pero ex lege ma jibqaghlu ebda drittijiet reali li huwa jista' jezercita fuq l-art u ghalhekk huwa car illi l-'esproprijazzjoni' tkun saret. Il-kuntratt finali huwa biss l-att illi jifformalizza t-trasferiment tal-art bil-hlas tal-kumpens lis-sid u bir-registrazzjoni fl-insinwa tat-trasferiment biex tali trasferiment ikollu effett ukoll versu t-terzi. Pero l-esproprijazzjoni 'inter partes' u cioe bejn il-Gvern u s-sidien ma ssirx mal-kuntratt izda ssir malli l-Gvern jakkwista d-drittijiet kollha fuq l-art fit-termini tal-imsemmi artikolu 12 tal-Kap 88'

(b) Kwantu ghall-ilment dwar "nuqqas ta' dritt ta' access quddiem awtorita gudizzjarja"

Illi din il-lanjanza hija bazata fuq l-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni u m'hijiex diskutibbli in vista ta' dak li jipprovdi l-Artikolu 47(9) ta' l-istess Kostituzzjoni illi jezenta mill-operat tal-Artikolu 37 l-Kap 88 kif kien fit-3 ta' Marzu 1962;

Illi pero, dak li qeghdin jsostnu r-rikorrenti huwa fi kwalunkwe kaz infondat ghax kull meta jkun hemm obbligazzjoni minghajr terminu, min ikun qieghed jippretendi l-esekuzzjoni ta' dik l-obbligazzjoni jista jaccedi quddiem il-Qrati ghall-fissazzjoni ta' dak it-terminu kif, del resto, l-atturi fil-fatt ghamlu;

Illi rigward il-fatt illi nonostante is-sentenza fl-ismijiet "Dr. Rene' Frendo Randon et vs. Kummisasrju tal-Artijiet" (citazzjoni numru 2622/96 AJM), l-esponent naqqas milli jipprocedi quddiem il-Bord tal-Arbitragg tal-Artijiet, dana zgur li sar bi zvista, izda f'kull kaz, ir-rikorrenti kellhom gudikat favur taghhom illi huma setghu allura jitolbu li jigi nforzat, xi haga li huma ma ghamlux. Madanakollu u bla pregudizzju tas-suespost, l-esponent jissottometti illi l-proceduri quddiem il-Bord tal-Arbitragg dwar l-Artijiet ser jigu istitwiti;

(c) Kwantu ghan-nuqqas ta' smiegh xieraq taht l-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja

Dwar din il-lanjanza ghandu l-ewwelnett jigi sollevat illi skond l-Artikolu 7 tal-Att XIV tal-1987 - "Ebda ksur ta' drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fondamentali imwettqa qabel it-30 ta' April 1987 ma ghandu jaghti lok ghat-tehid ta' azzjoni taht l-Artikolu 4 ta' dan l-Att." Dan ifisser illi l-perijodu ta' bejn il-1969 u t-30 ta' April 1987 certament m' huwiex diskutibbli taht il-Kap 319;.

Illi di piu l-esponenti jaghmlu ukoll referenza ghal dak li gie sottomess aktar 'il-fuq f'din ir-risposta rigward il-facilita illi r-rikorrenti kellhom biex jaccedu ghall-Qrati sabiex din tiffissa terminu ghall-intavolar ta' l-azzjoni quddiem il-Bord ta' Arbitragg dwar l-Artijiet liema facilita huma damu ma utilizzawha sal-1996;

Huwa ukoll rilevanti f dan ir-rigward il-fatt illi r-rikorrenti ma kienux ippruvaw it-titolu tahhom ghall-art in kwistjoni u baqghu ma ppruvawx dan it-titolu sa llum. Illi fil-fatt kien dan in-nuqqas da parti tar-rikorrenti illi wassal ghal dan id-dewmien. Ghad illi huwa minnu illi fis-sentenza tal-Prim Awla tal-Qorti Civili tal-4 ta' Frar 2000 fl-ismijiet "Dr. Rene Frendo Randon et vs Kummissarju tal-Artijiet (citazzjoni 2622/96 AJM) giet rikonoxxuta l-fakolta lir-rikorrenti illi ma jikkooperawx mal-esponent fir-ricerka tat-titolu, dan ma jfissirx illi din hija fakolta illi wiehed jista jipprevalixxi ruhhu minnha impunement. Certament illi persuna illi ma tkunx gabet il-prova tat-titolu taghha u illi tkun ghazlet illi thalli lill-Kummissarju tal-Artijiet jintilef f'matassa ta' ricerki, ma tistax wara tilmenta mid-dewmien jew targumenta illi hija m' hijiex responsabbli minnu;

Illi dwar dan l-ilment huwa ukoll rilevanti illi fl-1995 id-Dipartiment tal-Artijiet kien gab avviz fil-gazzetti permezz tad-Dipartiment tal-Informazzjoni, fejn kulhadd inghata l-opportunita illi jqabbad lill-Avukat ta' fiducja tieghu jahdem bil-provenjenzi ta' proprjeta esproprijata a spejjez ta' l-istess Dipartiment. Illi anke f'din l-okkazjoni r-rikorrenti jidher illi naqsu illi jaghmlu dan;

Dan il-'modus operandi' da parti tar-rikorrenti huwa indikattiv ta' animu ta' tfixkil, il-provokazzjoni ta' incidenti u

ta’ dewmien fil-process ta’ determinazzjoni ta’ kumpens, pjuttost milli ta’ intenzjoni illi din il-kwistjoni tigi konkluza;

(d) Dwar l-ilment rigward “nuqqas ta’ indipendenza u imparzjalita tal-Bord ta’ Arbitragg dwar l-Artijiet”

Illi dwar dan l-ilment, l-esponenti qeghdin jissollevaw l-ezistenza ta’ mezzi ordinarji ta’ rimedju fit-termini tal-artikolu 46 (2) tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 4(2) tal-Kap 319, billi jekk ir-rikorrenti jidrilhom illi l-membri tal-Bord ma jgawdux l-indipendenza u l-imparzjalita necessarji skond il-ligi, dawn imisshom irrekuzawhom kif ghandhom kull dritt li jaghmlu;

Illi jigi sollevat ukoll d-dritt fondamentali huwa ghal smiegh xieraq minn tribunal (i) indipendenti u (ii) imparzjali (iii) imwaqqaf b’ligi.

Illi l-Bord ta’ Arbitragg dwar l-Artijiet huwa imwaqqaf b’ligi (l-artikolu 23 tal-Kap 88), ma huwa soggett illi jiehu ordnijiet minn ghand hadd u huwa ghalhekk indipendenti, u huwa marbut bl-obbligi imposti fuq l-Imhallfin permezz ta’ artikoli tal-Kodici ta’ Organizzazjoni u Procedura Civili dwar ir-rikuzi, inkluz l-obbligu tal-imparzjalita. L-imsemmi Bord huwa ukoll attwalment presjedut minn gudikant illi jgawdi l-protezzjoni kollha tal-Kostituzzjoni u kif jirrizulta mill-artikolu 24(3) tal-Kap 88 il-membri tal-Bord igawdu ‘security of tenur’ ghall-perjodu ta’ hatra taghhom;

Illi subordinatament huwa sottomess ukoll illi kull ma jaghmel il-Bord huwa illi jiffissa l-ammont ta’ kumpensu illi din il-funzjoni ma tammontax ghad-“determinazzjoni ta’ drittijiet jew obbligi civili”;

(e) Dwar l-allegata “vjolazzjoni tad-dritti ghal kumpens li jkun xieraq”

Illi huwa car illi l-Gvern esproprija l-artijiet in kwistjoni fic-cirkostanzi illi dawn l-artijiet kienu fihom fl-1969. Il-fatt illi sar ‘freezing’ tal-izvilupp fiz-zona fejn jinsabu dawn l-artijiet, kienet tikkostitwixxi mizura legali ta’ kontroll ta’ uzu ta’ proprjeta fl-interess pubbliku illi l-Gvern kellu kull dritt li

jaghmilha u illi kellu ukoll bilfors jaghmilha jekk huwa tasseww ried illi z-zona tigi zviluppata f’ Port Hieles fuq medda ta’ snin;

Illi l-kumpens offert lill-atturi huwa giust u xieraq tenut kont ta’ x’ittiehed minn ghandhom fiz-zmien li ttiehed. Huwa assolutament illogiku illi l-atturi igawdu minn awment fil-valur tal-proprjeta in kwistjoni li sar wara t-tehid u illi hafna minnu huwa ukoll dovut ghall-investiment pubbliku massicc illi sar fl-inhawi in kwistjoni;

Illi fuq dan il-punt l-esponenti jaghmlu referenza ghas-sentenza tal-Qorti Kostituzzjonali tat-2 ta’ Novembru 2001 fl-ismijiet “JCR Limited vs Kummissarju taI-Artijiet et” fejn gie deciz illi - “Il-valur tas-suq kellu bilfors jigi konsidrat u stabbilit b’referenza ghal dik li kienet il-vera natura u kwalita tal-proprjeta fil-mument tal-akkwist.”;.

Illi di piu, l-argument tar-rikorrenti fis-sens illi huwa ghandhom jiehdu l-valur talproprjeta illum jikkontradixxi l-argumenti taghhom fis-sens illi t-tehid ta’ l-istess artijiet jivvjola d-drittijiet fondamentali taghhom. Certament Ii r-rikorrenti ma jistghux min-naha jippretendu l-beneficcji ta’ socjeta fewdali li tippermettilhom drittijiet assoluti fuq il-proprjeta, u fl-istess hin jippretendu ukoll il-beneficcji ta’ socjeta industrijalizzata billi jiehdu l-beneficcju tal-investiment maghmul mill-Gvern fil-konverzjoni tal-inhawi f’zona portwali u mill-esproprijazzjonijiet l-ohra illi l-Gvern ghamel ghal dan l-iskop;

Illi fir-rigward ta’ dan l-ilment huwa ukoll sollevat illi l-Kap 88 jipprovdi ghall-hlas ta’ ‘danni’ kalkolati bil-hamsa fil-mija fis-sena fuq il-valur mid-data li fiha l-Gvern ikun ha l-art esproprijata sad data tal-hlas tal-kumpens;

Illi ghal dawn il-motivi l-esponenti jopponu l-akkoljiment tat-talbiet tar-rikorrenti;

Rat ir-replika tar-rikorrenti fejn gie sottomess:-

1. Illi l-esponenti jixtiequ permezz tal-presenti nota jirreplikaw ghar-risposta ulterjuri ta’ l-intimati tal-25 ta’

Lulju 2002, u dan sabiex jigu nkwadrati l-kwistjonijiet ta' fatt u ta' dritt involuti biex tigi ahjar estradata l-kawza;

Dwar l-Eccezzjonijiet Preliminari Mressqa

a. Dwar il-Prova tat-Titolu ta' l-Esponenti

2. Illi dwar l-ewwel eccezzjoni preliminari, l-esponenti jissottomettu umilment illi l-kwistjoni tal-prova tat-titolu ta' l-esponenti hija llum 'res judicata', b'riferenza ghas-sentenza mhux appellata fl-ismijiet "Dottor René Frendo Randon et vs Kummissarju ta' l-Artijiet" (citazzjoni numru 2622/96 AJM); u dan anke billi fil-process relattiv dina l-Onorabbli Qorti ghandha ssib id-dokumentazzjoni kollha rilevanti. Fil-qosor, jigi ribadit kwantu kkonstatat mill-Onorabbli Prim'Awla f' dawk il-proceduri, u cioè li ma hu veru xejn li l-esponenti ostakolaw lill-Kummissarju ta' l-Art fil-mansjonijiet tieghu, izda li kien l-istess Kummissarju ta' l-Art illi sistematikament kien itawwal kull decizjoni sakemm ikun hemm xi mewt ohra fil-famiija (billi trattasi ta' familja kbira), b'mod illi l-process ta' certifikati tal-mewt, denunzji, ricerki, ecc kien ikollu jerga' jibda kull darba mill-bidu;

3. Illi jigi mfakkar ukoll illi l-Prim'Awla ddikjarat awtorevolment illi l-Kummissarju ta' l-Art dejjem ghandu l-ghazla li jiddikjara ruhu mhux sodisfatt mill-provenjenza tat-titolu u li jipprocedi kontra kuraturi ghas-sidien jew eredi mhux maghrufa, haga li kienet taghti lill-esponenti access quddiem Tribunal skond ma titlob il-Kostituzzjoni sabiex jippruvaw fis-sede opportuna t-titolu taghhom, jew billi jitolbu li jassumu l-atti quddiem il-Bord ta' l-Arbitragg dwar Artijiet u jgibu l-prova li jidhirlu necessarja l-Bord, jew fl-istadju tat-talba ghall-izbank tal-flejjes depositati eventwalment f'isem il-kuraturi. Hija haga ovvja pero' li l-Kummissarju ta' l-Art qatt ma ghandu interess jghaggel proceduri simili ta' kumpens, ghalkemm huwa obbligu legali tieghu li jaghmel dan;

4. Illi minghajr pregudizzju pero' l-esponenti jissottomettu umilment illi jekk dina l-Qorti jidhrilha li ghandha taqbel ma' l-eccezzjoni ta' l-intimati, allura jkun opportun illi

tinghata sentenza parzjali f'dan is-sens, sabiex l-esponenti jkollhom l-opportunita' li jirregolaw ruhhom u occorrendo jergghu jaghmlu l-prova tat-titolu taghhom. Rigward il-prova nnifisha, l-esponenti f'dan l-istadju jillimitaw ruhhom li jitolbu l-annessjoni tal-process tal-kawza fl-ismijiet fuq citati, li hija necessarja sija in kwantu tikkoncerna l-provi prodotti f'dawk l-atti, u sija in vista tas-sentenza moghtija;

b. Dwar l-interess tal-Ministru ghall-Gustizzja u Gvern Lokali

5. Illi b'riferenza ghat-tieni eccezzjoni preliminari ta' l-intimati, jigi rilevat illi l-Ministru responsabbli ghall-Gustizzja u Gvern Lokali mhuwiex imharrek fl-atti ta' dan ir-rikors izda fl-atti tar-rikors numru 17/2002;

Dwar l-Element ta' l-Interess Pubbliku Nazzjonali

6. Illi l-intimati qeghdin isostnu li l-Gvern ta' Malta esproprja l-artijiet de quo fl-interess nazzjonali, indipendentement minn kwalsiasi privatizzazzjoni sussegwenti, u li anke kieku stess il-progett kien intiz sa mill-bidu nett sabiex jigi gestit mill-privat, xorta kien jibqa' progett li tfassal fl-interess nazzjonali. Apparti l-fatt li l-esponenti qeghdin jissottomettu li l-esproprju ghadu ma sehhx, billi sa issa ghadda l-pussess ta' l-artijiet de quo izda mhux it-titolu taghhom, l-esponenti qeghdin javvanzaw zewg argumenti kontra s-sottomissjonijiet ta' l-intimati. L-ewwel argument huwa li l-intenzjoni dikjarata tal-Gvern illi jipprivatizza l-progett in kwistjoni tammonta ghal ammissjoni tal-fatt illi l-progett seta' sa mill-bidu nett tieghu jigi afdat f'idejn il-privat u li dan ma sarx esklussivament minhabba l-politika ekonomika mhaddna miz-zewg partiti politici ewlenin fiz-zmien li fih gie koncepit il-Port Hieles;

L-esponenti jissottomettu li, ladarba huwa ammess li l-Port Hieles jista' jigi gestit mill-privat, il-Gvern seta' jissodisfa l-interess nazzjonali billi jillicenzja sa mill-bidu lis-settur privat sabiex iwaqqaf il-Port Hieles (billi jixtri l-art necessarja fuq is-suq u jaghmel l-izviluppi kollha

infrastrutturali li ghamlet il-Freeport Corporation) u billi jillimita r-rwol tieghu ghal rwol ta' licenzjar u ta' supervizjoni tal-kundizzjonijiet tal-licenzjar. Hekk per ezempju huwa fl-interess pubbliku Ii jkun hawn il-pompi tal-petrol, izda l-Gvern ma jesproprjax l-art ghall-pompi tal-petrol u mbaghad ibieghhom lill-privat; ihalli f'idejn il-privat li jixtri l-art necessarja u li jottjeni l-permessi necessarji ta' l-izvilupp u jillimita ruhu ghal ezercizzju ta' ghoti u supervizjoni ta' licenzji. Kieku l-Gvern agixxa b'dan il-mod il-predecessuri fit-titolu ta' l-esponent kien ikollhom il-fakolta' li jinnegozjaw il-prezz tal-artijiet taghhom skond il-valur taghhom fuq is-suq, u ghaldaqstant il-pregudizzju li sofrew l-esponenti ma kienx necessarju fl-interess nazzjonati, billi l-esponenti ma ghandhomx isofru talli l-Gvern ghogbu jipprocedi kif ipproceda skond politika ekonomika illum superata;

7. Illi minghajr pregudizzju, din l-Qorti tista' madanakollu jidhrilha li ma kienx ikun fattibbli li l-Port Hieles jitwaqqaf b'dan il-mod; tista' din il-Qorti jidhrilha per ezempju li l-art necessarja u idonea ghal progett simili mhijiex sufficjentement disponibbli fis-suq biex ikun hemm negozjazzjoni libera fuq is-suq; jista' addirittura din il-Qorti jidhrilha li progett simili seta' biss isir fejn fil-fatt sar u li kieku s-sidien ta' l-artijiet thallew jezercitaw id-drittijiet proprjetarji taghhom b'mod liberu setghu jaghzlu li ma jbieghux u li kwindi l-progett lanqas kien ikun jista' jitwettaq mill-privat. Ghalkemm l-esponenti ma jaqblux ma' dan l-argument, jammettu l-legittimita' tieghu izda jghaddu ghat-tieni argument taghhom: jista' wiehed jargumenta li l-fatt li progett ikun fl-interess nazzjonali jaghti d-dritt lill-Gvern li jispekula fuqu u li jbieghu lill-ahjar offerent bi qligh purament kummercjali u li jmur oltre l-ispejjez li jkun ghamel l-istess Gvern (inkluzi l-ispejjez konnessi ma' l-esproprju li ghadu ma sehhx)?

L-esponenti jissottomettu li jekk stess dina l-Qorti jidhrilha li t-tehid tal-pussess ta' l-artijiet de quo sar fl-interess personali, xejn ma josta ghall-istess Qorti li ssib li l-ezercizzju tal-Gvern fl-assjem tieghu kien fih elementi gustifikati u elementi mhux gustifikati u lezivi tad-drittijiet ta' l-esponenti; l-esponenti jissottomettu li anke jekk stess

il-progett kien gustiflkat safejn kien necessarju ghat-twaqqif tal-Port Hieles, il-progett mhuwiex gustifikat safejn ittramuta ruhu fi spekulazzjoni purament kummercjali fuq dahar l-esponenti. Jekk il-Qorti taqbel ma’ dan, il-problema sussegwenti tkun jekk tistax il-Qorti f’sitwazzjoni simili tilqa’ t-talbiet rikorrenti; l-esponenti jissottomettu li tista’, izda li jekk dan ma jidhrilhiex gustifikat, il-Qorti dejjem tista’ taghti rimedju alternattiv billi tordna li l-esponenti jigu kkumpensati b’mod kommensurat ghall-element ta’ qliegh u ta’ spekulazzjoni inerenti ghall-process ta’ privattizzazzjoni, b’mod illi l-kumpens jigi kkalkulat proporzjonatament in relazzjoni mal-qliegh li l-Gvern ser jaghmel mill-process ta’ privatizzazzjoni;

8. Illi ghall-finijiet ta’ l-istradazzjoni tal-kawza, l-esponenti jiddikjaraw illi in konnessjoni ma’ dan il-kap, il-provi taghhom ser jikkonsistu fix-xhieda tal-ministri u/jew segretarji parlamentarji responsabbli u tar-rapprezentanti tad-dipartimenti, agenziji jew korporazzjonijiet statali involuti fil-process ta’ privatizzazzjoni, inkluza ovvjament l-istess Freeport Corporation;

Dwar in-Nuqqas ta’ Dritt ta’ Access quddiem Awtorita’ Gudizzjarja

9. Illi l-ewwelnett l-esponenti jiddeploraw il-mod kif l-intimati manifestament ippruvaw jizvijaw lil dina l-Qorti permezz tar-riferenza taghhom ghall-artikolu 47(9) tal-Kostituzzjoni; l-ilment rilevanti huwa bbazat fuq l-artikolu 37(1)(b) li jaqra kif gej:

Protezzjoni minn prvazzjoni ta’ proprjeta’ bla kumpens

Emendat: LVIII.1974.II.

37(1) Ebda proprjeta’ ta’ kull xorta li tkun ma ghandu jittiehed pussess taghha b’mod obbligatorju, u ebda nteress fi jew dritt fuq proprjeta’ ta’ kull xorta li tkun ma ghandu jigi miksub b’mod obbligatorju, hlief meta hemm disposizzjoni ta’ ligi applikabbli ghal dak it-tehid ta’ pussess jew akkwist -

ghall-hlas ta’ kumpens xieraq;

li tizgura lil kull persuna li tippretendi dak il-kumpens dritt ta’ access lil qorti jew tribunal indipendenti u imparzjali mwaqqaf b’ligi sabiex jigi deciz l-interess taghha fi jew dritt fuq il-proprjeta’ u l-ammont ta’ kull kumpens li ghalih tista’ tkun intitolata, hlas ta’ dak il-kumpens;

Li ghandu jinqara flimkien mad-dispost ta’ l-artikolu 47(9)(d):

47(9) Ebda haga fl-artikolu 37 ta’ din il-Kostituzzjoni ma ghandha tolqot il-hdim ta’ xi ligi fis-sehh minnufih qabel it-3 ta’ Marzu 1962 jew xi ligi maghmula fi jew wara dik id-data li temenda jew tissostitwixxi xi ligi fis-sehh minnuflh qabel dik id-data (jew xi ligi li minn zmien ghal zmien tkun emendata jew sostitwita bil-mod deskritt f’dan is-subartikolu) u li ma -

(d) tipprivax xi persuna minn xi dritt bhal dak li huwa msemmi fil-paragrafu (b) jew paragrafu (c) ta’ l-artikolu 37(1) ta’ din il-Kostituzzjoni.

10. Illi indipendentement mill-argumenti li ser jitressqu dwar l-applikazzjoni ta’ l-artikolu 47(9) in konnessjoni ma’ l-artikolu 37(1)(a), l-artikolu 47(9) zgur li ma jista’ jkollu l-ebda rilevanza in konnessjoni ma’ lmenti taht l-artikolu 37(1)(b) u (c) in virtu’ ta’ l-eccezzjoni espressa kontenuta fl-artikolu 47(9)(d) fuq citat, u ghandha ghaldaqstant tigi evitata kull riferenza ghall-artikolu 47(9) in konnessjoni ma’ l-ilmenti kontenuti fil-kapi (II), (III) u (V) tar-rikors promotur;

11. Illi in konnessjoni ma’ l-istess ilment, l-intimati ssottomettew illi l-esponenti kellhom rimedju ordinarju billi kellhom id-dritt, dritt illi eventwalment gie ezercitat, illi jadixxu lill-Qrati ordinarji sabiex jigi ffissat terminu sabiex il-Kummissarju ta’ l-Art jesegwixxi l-obbligi tieghu. Dwar tali sottomissjoni ser issir riferenza u analizi aktar il-quddiem ghal gurisprudenza sija nostrana u sija Ewropeja fis-sens illi d-dritt li wiehed jottjeni access ghal awtorita’ gudizzjarja billi jitlob lill-Qrati sabiex ikunu huma li jordnaw

lill-Gvern sabiex jistitwixxi proceduri huwa dritt straordinarju u li jikkonferma l-fatt illi ma jkun jezisti l-ebda dritt ta' access dirett ordinarju. Dan apparti l-fatt illi fl-ordinament taghna ma jezisti l-ebda mezz, ghall-kuntrarju ta' dak li ssottomettew l-intimati, li permezz tieghu sentenza simili tista' tigi nfurzata ordinarjament permezz ta' mandati f'kaz illi l-Gvern ma jobdix sentenza moghtija kontra tieghu (kif fil-fatt ghamel);

Dwar Nuqqas ta' Smigh Xieraq taht il-Konvenzjoni Ewropea

12. Illi dwar din il-lanjanza, l-intimati eccepew:

(i) illi l-perjodu ta' bejn l-1969 u t-30 ta' April 1987 mhuwiex diskutibbli; l-esponenti jaqblu dwar dan illi, limitatament ghar-rimedji disponibbli taht il-Konvenzjoni Ewropea, il-lanjanza taghhom tirreferi ghall-hmistax-il sena u fuqhom illi ddekorrew bejn April ta' l-1987 u llum;

(ii) illi l-esponenti dejjem kellhom ir-rimedju li jitolbu l-iffissar ta' terminu ghall-esekuzzjoni ta' l-obbligi tal-Kummissarju ta' l-Art; hawnhekk l-esponenti jirreferu ghal kwantu sottomess supra, paragrafu 11;

(iii) illi kienu l-esponenti stess illi ostakolaw il-kors tal-proceduri; dan huwa michud, u anzi kien il-Kummissarju intimat illi tul is-snin dejjem wera animu ta' tfixkil u ta' ostakolazzjoni burokratika; hawn issir riferenza ghal kwantu sottomess supra, paragrafu 2 sa 4;

Dwar in-Nuqqas ta' Indipendenza u Imparzjalita' tal-Bord ta' Arbitragg

13. Illi dwar din il-lanjanza, l-intimati eccepew:

(i) illi l-esponenti kellhom rimedju ordinarju, billi setghu jitolbu r-rikuza tal-membri tal-Bord li ma jgawdux l-indipendenza u l-imparzjalita' skond il-ligi; argument frankament ridikolu, billi r-ragunijiet migjuba mir-rikorrenti jirreferu ghall-membri kollha li qatt iffurmaw parti mill-Bord,

u billi tali ragunijiet ma jiffurmawx bazi ghar-rikuza ordinarja;

(ii) illi s-‘security of tenure’ tal-membri tal-Bord ta’ Arbitragg dwar l-Artijiet hija garantita ghall-perjodu tal-hatra taghhom; jigi mfakkar illi l-lanjanza ta’ l-esponenti hija proprju li l-Gvern qieghed izomm id-dritt li jerga’ jappunta jew ma jappuntax membri tal-Bord wara t-tmiem tal-perjodu tal-hatra taghhom skond kif ikunu kkomportaw ruhhom, u dan fi proceduri fejn il-Gvern stess dejjem ikun wiehed mill-partijiet b’interess finanzjarju dirett;

(iii) illi d-determinazzjoni ta’ dritt ghal kumpens ma jammontax ghal “determinazzjoni ta’ drittijiet jew obbligi civili”; eccezzjoni li ma timmerita l-ebda replika, anke in vista ta’ gurisprudenza fuq dan il-punt twila u unanima, nostrana u Ewropea, illi l-intimati ghazlu li jinjoraw;

Dwar il-Vjolazzjoni tad-Dritt ghal Kumpens Xieraq

14. Illi dwar din il-lanjanza, l-intimati eccepew:

(i) Illil l-Gvern esproprja l-artijiet de quo fl-1969 u li kellu kull dritt illi “jiffriza” l-izvilupp fl-area sabiex jizviluppa l-Port Hieles; jigi sottomess illi l-esproprjazzjoni ghadha ma sehhitx, u li hemm differenza bejn art agrikola li mhijiex zviluppabbli ghaliex l-awtoritajiet ikkoncernati ma jippermettux zvilupp ghal ragunijiet ta’ pjanar u art li ma tkunx zviluppabbli mill-privat ghaliex il-Gvern ikun irid jizviluppaha hu u jkun irid ihallas kumpens a bazi tar-rati stabbiliti ghal art agrikola;

(ii) illi l-kumpens irid jirreferi ghall-valur ta’ l-art fi zmien l-esproprju u ma jistax jiehu in konsiderazzjoni l-investimenti li ghamel il-Gvern ghall-izviiupp ta’ l-art; jigi sottomess mill-gdid illi l-esproprju ghadu ma sehhx, u li jekk il-Gvern ghogbu jinvesti f’art li kienet ghadha mhux tieghu, dan ghamlu minn rajh. Minghajr pregudizzju, pero’, jerga’ jigi sottomess illi dina l-Qorti dejjem ghandha d-diskrezzjoni li tikkumpensa lill-esponenti proporzjonatament skond il-valur ta’ l-artijiet de quo mal-

qligh purament kummercjali li l-Gvern ser jaghmel minn fuq il-privatizzazzjoni tal-Port Hieles;

(iii) Illi kull sottomissjoni rigward kumpens jikkontradici t-talba ghall-annullament tat-tehid ta' l-artijiet de quo. Legalment jigi sottomess illi ma hemm l-ebda kontradizzjoni, billi dina l-Qorti tista' tilqa' lanjanza u tichad orha, u billi l-Qorti ghandha l-fakolta' li taghti kull rimedju li jidhrilha opportun, u ghaldaqstant l-esponenti ghandhom kull dritt li jaghmlu sottomissjonijiet dwar il-lanjanzi individwali taghhom minghajr pregudizzju ghas-sottomissjonijiet taghhom rigward lanjanzi ohra, kif ukoll jistghu jaghmlu sottomissjonijiet rigward id-diversi rimedji li jistghu jinghataw minghajr pregudizzju ghar-rimedju li qieghed jintalab in linea principali;

(iv) illi l-Kap.88 jipprovdi ghall-hlas ta' kumpens addizzjonali kkalkolat fir-rata ta' 5% fis-sena fuq il-valur tal-kumpens kapitali mid-data li fiha l-Gvern ikun ha l-art esproprjata sad-data tal-hlas tal-kumpens. Hawnhekk il-Qorti trid tara jekk 5% huwiex bizzejjed tenut kont ta' l-inflazzjoni fil-valur ta' l-art mill-1969 sallum, u tenut kont tal-fatt illi hemm diskriminazzjoni bejn ir-rata li jhallas il-Gvern, ir-rata ta' imghax legali ordinarjament esigibbli ta' 8% fis-sena, u r-rata ta' 12% (aktar mid-doppju tar-rata proposta) li japplika l-Gvern permezz ta' diversi ligijiet ad hoc fejn ikun il-privat li jkun debitur tal-Gvern f' kuntesti fiskali;

Tant f' dan l-istadju;
Rat li bid-digriet taghha tal-15 ta' Novenbru 2002 li bih gie ordnat li jigu allegati l-atti tal-kawza fl-ismijiet "Dr. Rene' Frendo Randon et vs Kummissarju tal-Art" (citazzjoni numru 2622/96 AJM) deciza fl-4 ta' Frar 2000;

Rat l-atti tal-imsemmija kawza deciza fl-4 ta' Frar 2000;

Rat li din il-kawza giet trattata flimkien mar-rikors numru 17/02 fl-istess ismijiet premessi u ghalhekk il-provi u s-sottomissjonijiet kollha li saru fl-imsemmija kawza l-ohra (17/02) ghandhom jitqiesu li saru ukoll fil-presenti proceduri;

Rat l-atti kollha tal-imsemmija kawza rikors numru 17/02;

Rat li dan ir-rikors gie differit sabiex tinghata s-sentenza;

Ikkonsidrat:

Din il-kawza giet trattata kontestwalment mar-rikors numru 17/02 li gie deciz illum stess. Din il-kawza hi ukoll fl-istess ismijiet tal-imsemmija kawza l-ohra 17/02, bl-eccezzjoni li f'din il-kawza hemm biss bhala intimati l-Kummissarju ta' l-Art u l-Avukat Generali. Il-meritu tal-presenti proceduri huma bicctejn art li jinsabu ukoll f'Benghajsa limiti ta' Birzebbugia, liema bicctejn art, pero', ovvjament huma differenti minn dawk il-bicctejn art li huma l-meritu tal-imsemmija proceduri l-ohra;

Ir-rikorrenti qed jippremettu, fil-presenti proceduri, dak kollu li ppremettew fil-proceduri l-ohra, bl-eccezzjoni li z-zewg ilmenti dwar in-nuqqas ta smiegh xieraq fi zmien ragjonevoli, fil-presenti proceduri gew migbura f-ilment wiehed. L-intimati ppresentaw ezattament l-istess risposta, inkluz iz-zewg eccezzjonijiet preliminari. It-tieni eccezzjoni preliminary tirrigwarda intimat li mhux imharrek fil-presenti proceduri u ghalhekk tali eccezzjoni preliminari saret ghal xejn. Saret minnghajr ma l-intimati indenjaw ruhhom li jikkancellaw tali eccezzjoni preliminari mir-risposta taghhom. Dan hu indikattiv ta' traskuragni jew non-kuranza da parti ital-intimati, li donnhom irragunaw li intant hemm il-Qorti li semmai tiehu hsieb li tittratta u tiddeciedi dwar tali eccezzjoni. Dan kollu jammonta ghal telf ta zmien u nuqqas ta' rispett lejn il-Qorti;

Dak kollu li hemm fl-imsemmija sentenza tallum fir-rikors numru 17/02 japplika ukoll ghal dawn il-proceduri. Dan qed jinghad ghar-rigward tal-konsiderazzjonijiet li ghamlet il-Qorti u ghall-konkluzjonijiet li wasslet ghalihom l-istess Qorti fl-imsemmija sentenza l-ohra. Dan kollu, pero', bl-eccezzjoni ta' dak kollu li ntqal fis-sentenza l-ohra dwar l-intimati li mhux imharrka fil-presenti proceduri. F'dan ir-rigward hemm differenza ohra u dana ghar-rigward tal-

pretensjoni tar-rikorrenti li giet akkolta fis-sentenza l-ohra u li ghandha ukoll tigi akkolta f'dawn il-proceduri;

Din il-pretensjoni tirrigwarda n-nuqqas ta' access tar-rikorrenti ghall-awtorita' gudizzjarja kompetenti. Dak kollu li ntqal fis-sentenza l-ohra ghar-rigward ta' din il-pretensjoni, hu applikabbli ghal presenti sentenza. Irid jizdied pero' li ghar-rigward tal-bicctejn art in kwestjoni f'dawn il-proceduri, l-intimat Kummissarju tal-Art, illegalment u rregolarment, naqas li jipprocedi quddiem il-Bord kompetenti sabiex jigi ffissat, fost affarijiet ohra, il-kumpens xieraq dovut u dan nonostante li kellu ordni, f'dan is-sens, tal-Qorti kompetenti. Fl-opinjoni tal-Qorti dan izid mal-pregudizzju, gia' gravi u serju, li sofrew ir-rikorrent meta gie vvjolat id-dritt taghhom li jkollhom access ghall-awtorita gudizzjarja kompetenti in konnessjoni mal-espropju tal-bicctejn art meritu ta dawn il-proceduri;

F'dan il-kaz ukoll r-rimedju gust, fl-opinjoni tal-Qorti Ghandi jiehu il-forma ta' hlas mill-intimati lir-rikorrenti ta' kumpens pekunjarju. Tenut kont tal-konsiderazzjonijiet u fatturi kollha rilevanti, tali kumpens ghandu jigi likwidat fis-somma ta' mija u hamsa u ghoxrin elf euro (€125000);

Ghal dawn il-motivi:

Tiddeciedi billi f-ewwel lok lok tichad l-ewwel eccezzjoni preliminari tal-intimati; billi fit-tieni lok tiddikjara li gew lezi d-drittijiet kostituzzjonali tar-rikorrenti billi kien hemm nuqqas ta access tar-riokorrenti ghall-awtorita' kompetenti; billi fit-tielet lok tichad il-pretensjonijiet l-ohra kollha tar-rikorrenti; fir-raba lok billi tordna li l-intimati Kummissarju tal-Art u l-Avukat Generali in solidum bejnithom ihallsu lir-rikorrenti s-somma ta' mija u hamsa u ghoxrin elf euro (€125000) in linea ta' kumpens ghall-imsemmija vjolazzjoni serja tad-drittijiet tar-rikorrent rigwardanti l-access ghall-awtorita' gudizzjarja kompetenti u fil-hames lok billi tiddikjara li m'ghandu jinghata l-ebda rimedju iehor hlief dak gia mghoti;

In vista tac-cirkostanzi partikolari tal-kaz l-ispejjez jibqghu bla taxxa bejn il-partijiet.

< Sentenza Finali >

---------------------------------TMIEM---------------------------------